

ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАР МОЛИЯВИЙ ҲОЛАТИНИ КОМПЛЕКС ТАҲЛИЛИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Маҳмудова Гўзал Самаджон қизи

*Тошкент молия институти таянч докторанти,
Тошкент, Ўзбекистон. Email: makhmudova.g.s@gmail.com*

ORCID: 0000-0003-1016-9195

COMPLEX ANALYSIS AND IMPROVING OF THE FINANCIAL STATE OF BUSINESS ENTITIES

Mahmudova Guzal Samadjon qizi

*Phd student of the Tashkent Financial Institute,
Tashkent, Uzbekistan. Email: makhmudova.g.s@gmail.com*

ORCID: 0000-0003-1016-9195

JEL Classification: M1, M4, M49

Аннотация. Мазкур мақолада корхоналарнинг молиявий ҳолатини таҳлили ва уни босқичлари атрофлича ёритиб берилган. Бугунги шиддат билан ривожланаётган иқтисодиёт ва кучли рақобат шароитида корхоналарнинг молиявий ҳолатини барқарор ҳолатда сақлаб қолиш ҳар бир корxonанинг олдида турган асосий вазифасидир. Молиявий барқарорлик ҳақида сўз борар экан, авваламбор, “молиявий барқарорлик” сўзига таъриф берган олимлар фикрлари ўрганилди. Молиявий барқарорликни ўлчаш, унга аниқ баҳо бериш учун фойдаланиладиган кўрсаткичлар тизими чегаралаб олинди. Таҳлил давомида корхона молиявий ҳолатига таъсир қиладиган ички ва ташқи омиллар таъсири ўрганилди. Мақолада “Олмалиқ кон-металлургия комбинати” АЖнинг молиявий ҳисобот шаклларида [8] фойдаланилган ҳолда корxonанинг молиявий аҳволи ҳар томонлама ўрганилиб, унинг ҳолатига аниқ ва холис баҳо берилган. Корхона баланси актив ва пассив томонлари таҳлил қилиниб, корхона маблағлари ва уларни ташкил

топиш манбалари тўғри жойлаштирилганлиги ҳамда тўғри йўналтирилганлиги таҳлил қилинган. Шунингдек, корхона молиявий барқарорлигини ифодаловчи мутлоқ ва нисбий кўрсаткичлар таҳлили амалга оширилган. Корхона ўз маблағлари ва қарз маблағлари ўртасидаги нисбат ҳамда айланма маблағларини манбалар билан таъминланганлиги текиширилган. “Олмалиқ кон-металлургия комбинати” АЖ мисолида корхона молиявий интизомга қанчалик риоя қилиниши ва тўлов қобилиятига ҳам баҳо берилган. Корхона мулкнинг қанчалик тез пулга айлана олиши даражаси таҳлил қилиниб, баҳо берилган. Баланс ликвидлиги таҳлилида корxonанинг мажбуриятларини маблағлари билан қанчалик қоплай олишини кўришимиз мумкин. Корхона йланма маблағларнинг самарадорлигини аниқлаш мақсадида ҳар бир ёки минг сўмлик заҳира ва харажатлар ҳисобига олинган ялпи маҳсулот, соф тушум ва ҳисобот йилнинг соф фойдаси каби маълумотлар ҳам таҳлил этилган. Шунингдек, комплекс таҳлилни

такомиллаштириши йўли билан молиявий ҳолатни таҳлил этиши бўйича назарий ва амалий тақлифлар ишлаб чиқилган. Корхоналарнинг молиявий ҳолатини комплекс таҳлил қилиши ва натижасида олинган маълумотлар асосида мавжуд камчиликларни ўз вақтида бартараф этиши молиявий аҳволнинг янада барқарорлаштишига олиб келади.

Abstract. This article describes the analysis of the financial situation of enterprises and its stages. In today's rapidly developing economy and strong competition, keeping the financial situation of enterprises in a stable state is the main task facing every enterprise. When talking about financial stability, first of all, the opinions of scientists who defined the word "financial stability" were studied. The system of indicators used to measure financial stability and give it an accurate assessment has been limited. During the analysis, the influence of internal and external factors affecting the financial condition of the enterprise was studied.

In the article, the financial situation of the enterprise is comprehensively studied using the forms of financial reports of "Olmaliq Mining and Metallurgical Combine" JSC[8], and a clear and objective assessment of its situation is given. The asset and liability sides of the enterprise's balance sheet were analyzed, and it was analyzed that the company's funds and sources of their formation were correctly placed and directed. Also, the analysis of absolute and relative indicators representing the financial stability of the enterprise was carried out. The ratio between the company's own funds and debt funds and the availability of sources of working capital were checked. In the case of "Olmaliq Mining and Metallurgical Combine" JSC, the extent to which the

company complies with financial discipline and its solvency were evaluated. The level of how quickly the company's property can turn into money is analyzed and evaluated. In the analysis of balance sheet liquidity, we can see how much the company can cover its obligations with its funds. In order to determine the effectiveness of the company's working capital, the data such as gross product, net income and net profit of the reporting year were also analyzed.

Also, theoretical and practical suggestions on financial situation analysis by improving complex analysis have been developed. A comprehensive analysis of the financial situation of enterprises and the timely elimination of existing deficiencies based on the resulting information will lead to further stabilization of the financial situation.

Калим сўзлар. Молиявий ҳолат, бухгалтерия баланси, молиявий барқарорлик, ликвидлик, ликвидлик коэффициентлари, баланс ликвидлиги, айланма маблағлар айланиши.

Keywords. Financial position, accounting balance, financial stability, liquidity, liquidity ratios, balance liquidity, working capital turnover.

Қириш. Рақобатдош иқтисодий шакллантириш шароитида корхонанинг молиявий аҳволи яхшиланишида ташқи ва ички бозордан тажрибали мижоз ва ҳамроҳ танлаш билан бирга уларнинг молиявий имкониятларини ўрганиш зарурлигини кўрсатади.

Корхоналарнинг фаолиятини чуқур таҳлил этиш, иш самарадорлигини тубдан ўзгартириш, замонавий янги техника ва технологияларни олиб келиш, малакали мутахассисларни жалб қилиш молиявий аҳволи яхшиланишининг муҳим омили бўлиб келган ва шундай бўлиб қолади. Корхона фаолиятини таҳлил қилиш унинг ишлаб чиқариш, молиявий ва меҳнат ресурсларидан

самарали фойдаланиш даражасини аниқлашга ёрдам беради, мавжуд ички имкониятларни аниқлаш орқали, корхонанинг молиявий ҳолатини яхшилаш учун чора тадбирлар ишлаб чиқишга имкон беради.

Рақобатдош иқтисодиётда ишлаб чиқарган маҳсулотни сотиш ишлаб чиқариш жараёнини тўғри ташкил этишга, мавжуд камчиликларни тезкорлик билан бартараф этишга, айниқса корхонанинг молиявий аҳволига боғлиқ бўлади.

Корхоналарнинг молиявий ҳолатини комплекс таҳлил қилиш ва натижасида олинган маълумотлар асосида мавжуд камчиликларни ўз вақтида бартараф этиш молиявий аҳволнинг янада барқарорлашишига олиб келади. Корхоналарнинг молиявий аҳволи барқарорлашиши ишлаб чиқаришни кенгайтиришга, янги иш ўринлари яратишга, ишлаб чиқаришни модернизация қилишга имконият тўғдиради.

Шу жиҳатдан олганда, корхоналарнинг барқарор фаолият юритишида, ишлаб чиқариш жараёнининг барча элементлари, шу жумладан, бухгалтерия ҳисоби, аудит ва иқтисодий таҳлил мукамал ишлаши керак. Иқтисодиёт секторида бозор муносабатларини чуқурлаштириш ушбу соҳада иқтисодий ислохотларни янада жадаллаштиришни тақозо этади. Шу сабабли, молиявий ҳисобот шакллари ва уларнинг таҳлилини такомиллаштириш, уни барча секторларнинг тузилмасига ва ўзгаришларига мос тарзда қайта қуриш, корхонанинг молиявий-иқтисодий ҳолатини ўрганиш ва назорат қилишнинг мақсадли шаклини ишлаб чиқиш ҳамда қарор топтириш бугунги куннинг муҳим вазифаларидан ҳисобланади. Шу жиҳатдан ҳам, кейинги йилларда

республикамизда иқтисодий таҳлилга эътибор кучайган. Бу эса бу борада илмий тадқиқотлар олиб боришни ҳамда замонавий иқтисодчи мутахассислар тайёрлашни тақозо этмоқда.

Ушбу ҳолатни ҳисобга оладиган бўлсак, корхоналарнинг молиявий ҳолатини баҳолаш ва унинг таҳлилини тўғри ташкил этилиши ҳамда такомиллаштирилиб борилиши бозор иқтисодиётининг энг долзарб масалаларидан бири эканлигини таъкидлаб ўтиш лозим бўлади. Корхоналарнинг молиявий ҳолатини таҳлил этиш орқали уни янада соғломлаштириш имкониятларига баҳо берилади ҳамда молиявий мустаҳкамлиги кучайтирилади.

Материал ва метод. Молиявий барқарорлик ҳақида сўз борар экан, авваламбор, “молиявий барқарорлик” тушунчасига олимлар томонидан қуйидаги таърифлар берилган:

В.Г.Артеменко, М.В.Беллендирларнинг фикрича молиявий мустаҳкамлик корхона молиявий ресурсларини шаклланиш, тақсимланиш ва фойдаланиш самарадорлигини ифодалайди. [2]

А.Д.Шеремет, Р.С.Сайфулинларнинг фикрича молиявий мустаҳкамлик ва тўлашга қодирлик бир мазмунга эга бўлиб, тўлашга қодирлик молиявий мустаҳкамликнинг ташқари кўринишини ифодалайди деб таъкидланади. А.Н.Ли ва С.И.Шевченколари ҳам худди шу фикрга эга. Улар ўз мақолаларида молиявий мустаҳкамлик коэффициентининг таҳлили тўғрисида тўхталиб, тўлашга қодирлик кўрсаткичини таҳлил этганлар. [2]

Ўзбек олимларидан И.Т.Абдукаримов, М.П.Пардаев, М.Ю.Рахимов, З.А.Сагдиллаева ва

бошқалар ҳам корхона молиявий барқарорлик тушунчасига ўз таърифларини бериб ўтганлар. Хусусан, М.Рахимов ва Н.Қаландароваларнинг фикрларича, агар корхона маблағларини эркин тасарруф эта олса, улардан самарали фойдаланса, доимий ишлаб чиқариш ва сотишнинг мукамал циклик айланиш узлуксизлиги таъминланса, бундай корхонани молиявий барқарор дейишимиз мумкин. [6]

Корхона молиявий ҳолатини комплекс таҳлил қилиш босқичлари орқали таҳлил ўтказиш молиявий ҳолатини чуқур ўрганиш имконини беради. Корхона молиявий ҳолати

таҳлилида дастлаб бухгалтерия балансининг актив ва пассив моддаларини таҳлилин кўриб ўтамиз. Бухгалтерия балансининг актив ва пассив моддаларини таҳлил қилиш орқали корхона мол-мулки ва манбаларидаги ўзгаришлар атрофлича ўрганилади. Бухгалтерия баланси актив моддаларининг таҳлилида мол-мулк ўзгаришини горизонтал ва вертикал таҳлил қилиш муҳим вазифалардан бири ҳисобланади.

Натижалар. Қуйидаги жадвал асосида бухгалтерия баланси актив моддаларини горизонтал ва вертикал таҳлил қиламиз.

1-жадвал¹

Бухгалтерия баланси актив моддаларининг таҳлили[2]

Мол-мулкнинг таркиби	Йил бошига		Йил охирига		Ўзгариши (+,-)		
	Сумма,ми нг сўм	Салм оғи, %	Сумма,ми нг сўм	Салм оғи, %	Сумма- даги, минг сўм	Сал- моқда ги, %	Йил бошига нисбатан ўсиши, %
1	2	3	4	5	6=4-2	7=5-3	8=6\2*100
1. Узоқ муддатли активлар	12193229,3	60,96	16714169,6	70,81	4520940,3	9,85	37,08
2. Жорий активлар Шу жумладан:	6872954,9	39,04	6890741,5	29,19	17786,6	-9,85	0,26
А) Товар-моддий захиралари, келгуси давр ва муддати кечиктирилган харажатлар	4545208	22,72	4099508,2	17,37	-445699,8	-5,35	-9,81
Б) Пул маблағлари ва қисқа муддатли қўйилмалар	1240856,3	6,20	1418261,3	6,01	177405	-0,19	14,30
В) Дебиторлар	850512,1	4,25	978028	4,14	127515,9	-0,11	14,99
Баланс активининг ЖАМИ	20002933	100	23604911,1	100	3601978,1	-	18,01

¹ "Олмалик КМК" АЖ молиявий ҳисобот маълумотлари асосида муаллиф томонидан қайта ишланган.

“Олмалик кон-металлургия комбинати” АЖ баланс маълумотлари асосида таҳлил қилганимизда, жами активлар суммаси 3601978,1 минг сўмга ёки 18,01 % га кўпайган. Активларнинг кўпайишини ижобий баҳолаган ҳолда, маълумотларга эътибор қиладиган бўлсак, активларнинг кўпайиши асосан узоқ муддатли активларнинг 4520940,3 минг сўмга ошганлиги ҳисобига бўлган. Корхонанинг жорий активлари ҳам 17786,6 минг сўмга ошганлигини ҳам ижобий баҳоламоқ лозим. Жорий активларнинг таркибини ўрнадиган бўлсак, жорий йил охирида йил бошига нисбатан товар-моддий заҳиралар 9,81% га камайган, яъни бу камайиш 445699,8 минг сўмни ташкил этади. Корхонанинг дебиторлик қарзлари ҳам йил охирига келиб 14,99% га ёки 127515,9 минг сўмга кўпайганлигини салбий баҳоламоқ керак. Чунки, дебиторлик қарзининг ортиб бориши корхонанинг айланма маблағларини айланишини секинлаштиради, тўлов қобилиятини

ёмонлашувига олиб келади. Корхона активлари таркибида асосий салмоқни товар-моддий заҳиралари эгалламоқда, яъни у 17,37% га яқин активлар суммасини ташкил этмоқда. Бу шундан далолат берадики, корхонада меъёрдан ортиқча товар-моддий заҳираси яратилганлигини ҳамда унинг натижасида корхона жорий активларини айланиши секинлашишини кўрсатмоқда. Корхонанинг раҳбар ҳодимлари мавжуд активлардан унумли фойдаланиш бўйича асосли чора-тадбир ишлаб чиқишлари зарур деб ҳисоблаймиз.

Баланснинг пассив қисмида корхона маблағларининг қоплаш манбалари кўрсатилади. Иқтисодий модернизація қилиш шароитида маблағларни қоплаш манбаилари қуйидагилардан иборат:

1. Ўзлик маблағларнинг манбалари.

2. Мажбуриятлар.

Қуйидаги жадвал асосида бухгалтерия баланси пассив моддаларини горизонтал ва вертикал таҳлил қиламиз.

2-жадвал²

Бухгалтерия балансини пассив моддаларининг таҳлили[2]

Мол-мулкни ташкил топиш манбаининг таркиби	Йил бошига		Йил охирига		Ўзгариши (+,-)		
	Сумма, минг сўм	Салм оғи, %	Сумма, минг сўм	Салм оғи, %	Сумма-даги, минг сўм	Салмоқ даги, %	Йил бошига нисбатан ўсиши, %
1	2	3	4	5	6=4-2	7=5-3	8=6\2*100
1. Ўз маблағларининг манбалари	10699726,3	53,49	13286300,4	56,29	2586574,1	2,80	24,17
2. Мажбуриятлар	9303206,7	46,51	10318610,7	43,71	1015404	-2,80	10,91
Шу жумладан:							
а) узоқ муддатли мажбуриятлар	5897309,7	29,48	6567302,2	27,82	669992,5	-1,66	11,36
б) жорий мажбуриятлар	3405897,0	17,03	3751308,5	15,89	345411,5	-1,14	10,14

² “Олмалик КМК” АЖ молиявий ҳисобот маълумотлари асосида муаллиф томонидан қайта ишланган.

Баланс пасивининг ЖАМИ:	20002933	100	23604911,1	100	3601978,1	-	18,01
--------------------------------	----------	------------	------------	------------	------------------	---	--------------

“Олмалик кон-металлургия комбинати” АЖ баланс маълумотлари асосида таҳлил қилганимизда жорий йилнинг бошига нисбатан йил охирида жами пасивлари суммаси 3601978,1 минг сўмга ёки 18,01% га кўпайган. Корхонада мол-мулкни ташкил этувчи манбаларнинг бундай тартибда кўпайишини ижобий ҳолат сифатида баҳоламоқ лозим. Аммо, ушбу манбалар қайси манбалар ҳисобига кўпайганлигига алоҳида аҳамият қаратиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Яъни манбаларнинг кўпайиши ўз маблағлари манбалари ҳисобига ёки қарз манбалари ҳисобига эканлигини аниқлаш лозим. Корхонанинг маълумотларидан кўринадик, жорий йил охирида ўз маблағлари манбалари йил бошига нисбатан 2586574,1 минг сўмга ёки 24,17% га ўсган. Бундай натижаларни корхона учун ижобий деб баҳоламоқ лозим. Чунки, ўз маблағларининг манбаларини кўпайиши корхонанинг молиявий мустақиллигини ортишига, тўлов қобилиятининг яхшиланишига ҳамда корхонанинг ижтимоий-иқтисодий

ривожланишига олиб келади. Маълумотлардан кўринадик, корхонада жорий йил охирига мажбуриятлар суммаси 1015404 минг сўмга ёки 10,91% га ўсган. Бу эса мажбуриятларнинг умумий пасивларда тутган салмоғини 2,8% га камайтирган. Бундан кўринадик корхонанинг тўлов ликвидлиги анча кўтарилган. Баланс пасивидаги моддаларга эътибор қиладиган бўлсак, асосий салмоқни, яъни 56,29 фоизни ўз маблағлари манбалари ташкил этмоқда. Бу корхонанинг мустақкам молиявий барқарор эканлигидан далолат беради. Мазкур корхонада ҳисобот даврида жорий мажбуриятлари, яъни кредиторлик қарзлари улуши бир қадар камайганлигини ижобий ҳолат сифатида баҳоламоқ лозим.

Корхона молиявий ҳолатини комплекс таҳлил қилишнинг кейинги босқичида молиявий барқарорлик таҳлилини кўриб ўтамиз. Корхонанинг молиявий барқарорлигига мутлоқ ва нисбий кўрсаткичлар орқали баҳо берамиз.

1-расм. Молиявий барқарорликни ифодаловчи кўрсаткичлар[5]

Иқтисодийни модернизация қилиш шароитида корхоналарнинг молиявий ҳолатини таҳлил этишда молиявий таҳлилнинг корхона молиявий ҳолатини умумий баҳолаш босқичидан кейинги энг асосий босқич бўлиб – корхонанинг молиявий барқарорлиги таҳлили босқичи ҳисобланади. Ушбу босқичда корхонанинг захира ва харажатларини қоплашга корхонанинг ўз маблағларини етарли ёки етишмаслиги ўрганилади.

Баланс маълумотларига қараб корхонани захира ва харажатларини

қандай манбалар ҳисобига ташкил этилганлиги ўрганилади. Бундай таҳлилнинг зарурлиги шундаки, корхоналарни молиявий мустақиллиги, барқарорлиги, кредит олишга лаёқатлилигини аниқлашда ўзлик манбалар билан таъминланганлик кўрсаткич муҳим аҳамиятга эгадир. Қуйидаги жадвалда захира ва харажатларни қоплашга ўзлик манбаларнинг етарлилигини аниқлаш услуби келтирилган.

3-жадвал³

Корхона молиявий барқарорлиги мутлоқ кўрсаткичлар орқали таҳлили[6]

№	Кўрсаткичлар	Шарт-ли белги	Йил боши	Йил охири
1	Ўз маблағларининг манбалари(480)[1]	ЎММ	10699726,3	13286300,4
2	Узоқ муддатли активлар(130)	УМА	12193229,3	16714169,6
3	Ўз айланма маблағлари манбалари (1 сатр – 2сатр)	ЎАМ	-1493503	-3427869,2
4	Узоқ муддатли кредит ва қарзлар(570+580)	УК	5648623,4	5790659,2
5	Захира ва харажатларни қоплашга тегишли ўз айланма маблағлари ва узоқ муддатли қарз мажбуриятлари (3 сатр+4 сатр)	ЎУ	4155120,4	2362790
6	Қисқа муддатли кредит ва қарзлар(730+740)	ҚК	151895,2	261485,2
7	Захира ва харажатларни қоплашнинг жами манбалари (5 сатр+6 сатр)	ЖМ	4307015,6	2624275,2
8	Захира ва харажатлар(140+190+200)	З	4545208,1	4099508,2
9	Захира ва харажатларни қоплашга ўз айланма маблағларининг ортиқча (+) ёки етишмаслиги (-) (3 сатр-8	ΔЎАМ	-6038711,1	-7527377,4

³ “Олмалик КМК” АЖ молиявий ҳисобот маълумотлари асосида муаллиф томонидан қайта ишланган.

	сатр)			
10	Захира ва харажатларни қоплашга ўз айланма ва узоқ муддатли кредит ва қарз мажбуриятларининг ортиқча (+) ёки етишмаслиги (-) (5 сатр-8 сатр)	ΔЎУ	-390087,7	-1736718,2
11	Захира ва харажатларнинг қоплашга жами манбаларнинг ортиқча (+) ёки етишмаслиги (-) (7 сатр-8 сатр)	ΔЖМ	-238192,5	-1475233

3-жадвал маълумотлари асосида корхонанинг молиявий барқарорлигига 4-жадвалдан фойдаланган ҳолда баҳо берамиз.

4-жадвал

Молиявий барқарорликнинг типлари[6]

Мумкин бўлган вариантлари (N)	ΔЎАМ	ΔЎУ	ΔЖМ	Молиявий барқарорликнинг тоифалари
1	+	+	+	Мутлоқ барқарор
2	-	+	+	Барқарор
3	-	-	+	Нобарқарор
4	-	-	-	Кризис ҳолатда

Юқоридаги жадвал маълумотлари асосида “Олмалиқ кон-металлургия комбинати” АЖсининг молиявий барқарорлигига баҳо берганимизда йил бошида ва йил охирида эса кризис ҳолат кузатилди.

Корхона молиявий барқарорлигини нисбий кўрсаткичлар

орқали баҳо берганимизда молиявий коэффицентлардан фойдаланамиз. Қуйидаги жадвалда молиявий коэффицентлар уларни ҳисоблаш тартиби ва оптимал чегараси келтирилган.

5-жадвал⁴

Молиявий барқарорликни нисбий кўрсаткичлар орқали баҳо бериш[6]

№	Молиявий коэффицент номи	Ҳисоблаш тартиби	2020 йил	2021 йил	Оптимал чегараси
---	--------------------------	------------------	----------	----------	------------------

⁴ “Олмалиқ КМК” АЖ молиявий ҳисобот маълумотлари асосида муаллиф томонидан қайта ишланган.

1	Молиявий мустақиллик коэффициенти	$K_{MM} = \check{Y}_{MM}(480) / BC(780)[1]$	$K_{MM} = 0,53$	$K_{MM} = 0,56$	0,5-1
2	Молиявий барқарорлик коэффициенти	$K_{M6} = (\check{Y}_{MM}(480) + Y_{MK}(490)) / BC(780)$	$K_{M6} = 0,83$	$K_{M6} = 0,84$	0,6-1
3	Тулов қобилияти коэффициенти	$K_{жл} = ЖА(390) / ЖМ(600)$	$K_{жл} = 2,02$	$K_{жл} = 1,84$	2-3
4	Ҳаракатчанлик коэффициенти	$K_x = \check{Y}_{AM}(480+490-130) / \check{Y}_{MM}(480)$	$K_x = 0,41$	$K_x = 0,24$	0,1-0,5
5	Банкротликни башорат қилиш коэффициенти	$K_{66} = \check{Y}_{AM}(480+490-130) / BC(780)$	$K_{66} = 0,22$	$K_{66} = 0,13$	Кичиклаш-маслиги керак
6	Молиялаш коэффициенти	$K_M = \check{Y}_{MM}(480) / M(770)$	$K_M = 1,15$	$K_M = 1,29$	1 дан катта
7	Имобилизация коэффициенти	$K_{и} = A(011) / (010)A_{B_{6k}}$	$K_{и} = 0,24$	$K_{и} = 0,27$	0,5 дан кичик
8	Кумулятив фойдалилик коэффициенти	$K_{кф} = CF(270) 2\text{-шакл} / BC(780)$	$K_{кф} = 0,12$	$K_{кф} = 0,17$	Кичиклаш-маслиги керак

“Олмалик кон-металлургия комбинати” АЖнинг молиявий ҳисобот маълумотларидан фойдаланган ҳолда молиявий барқарорлигига нисбий кўрсаткичлар орқали баҳо берганимизда, молиявий мустақиллик коэффициенти 2020 йилда 0,53 ни ташкил этиб молиявий мустақил бўлса, 2021 йилга келиб 0,56 ни ташкил этиб корхона молиявий мустақилликка эришган. Корхонанинг молиявий барқарорлик коэффициенти белгиланган нормада, яъни барқарор ҳолатда. Тўлов қобилияти коэффициенти эса жорий даврда белгиланган нормадан бироз пастлигини кўришимиз мумкин, бу ҳолат корхонада жорий мажбуриятларнинг кўпайиб кетганлигини билдиради. Ҳаракатчанлик коэффициенти нормал ҳолатда. Банкротликни башорат қилиш коэффициенти ўтган даврга нисбатан

камайганлиги корхонанинг молиявий аҳволи ёмонлашаётганлигидан далолат беради. Молиялаш коэффициентининг 2020 йилда 1,15 ни ташкил этган бўлса бу кўрсаткич 2021 йилда 1,29 ни ташкил этган. Бундан кўринадики корхона ўтган даврда молиялаштириш асосан қарз маблағлари ҳисобига амалга оширилган бўлса ҳисобот йилида ўз маблағлари ҳисобига амалга оширилганлигини кўришимиз мумкин. Имобилизация коэффициенти 0,5 дан кичик бу корхонанинг асосий воситалари янги ва замонавийлигини билдиради. Кумулятив фойдалилик коэффициенти 2020 йилда 0,12 ни ташкил этган бўлса бу кўрсаткич 2021 йилда 0,17 ни ташкил этганлигини кўришимиз мумкин, яъни ошиши ижобий ҳолатдир. Умумий хулоса қилганимизда “Олмалик кон-металлургия комбинати” АЖнинг молиявий барқарорлигига

нисбий кўрсаткичлар орқали баҳо берганимизда корхонанинг молиявий ҳолати барқарор ҳолатда.

Корхона молиявий ҳолатини таҳлил қилишнинг кейинги босқичи баланс ликвидлиги таҳлиlidir. Баланс ликвидлиги таҳлили корхоналарнинг молиявий ҳолатини таҳлилида муҳим босқичлардан бири ҳисобланади. Баланс

ликвидлиги корхонанинг ҳар хил мажбуриятларини тегишли активлар билан қоплай олиш қобилиятини билдиради.

Маблағлар ликвидлиги(айланувчанлиги)ни баҳолашда активлар, капитал ва мажбуриятлар ҳаракатчанлиги ва тўлов муддат бўйича қўйидагича таркибланади.[3]

6-жадвал

Баланс актив ва пасив моддаларининг ликвидлиги бўйича таркибланиши[7]

Актив моддалар таркибланиши			Пассив моддалар таркибланиши		
A1	Юқори ликвидли активлар 1418261,3	Пул маблағлари, қисқа муддатли молиявий қўйилмалар	П1	Тез тўланиши керак мажбуриятлар 2778635,6	Кредиторлик қарзлари
A2	Тез сотилувчи активлар 978028	Дебиторлик мажбуриятлари (12 ой давомида пулга айланувчи)	П2	Қисқа муддатли пасивлар 261485,2	Қисқа муддатли кредит ва қарзлар
A3	Секин сотилувчи активлар 4099508,2	Ишлаб чиқариш захиралари, келгуси давр харажатлари, кечиктирилган харажатлар (12 ойдан ошувчи дебиторлик мажбуриятлари)	П3	Узоқ муддатли пасивлар 6567302,2	Узоқ муддатли мажбуриятлар
A4	Қийин сотилувчи активлар 16714169,6	Узоқ муддатли активлар	П4	Доимий пасивлар 13286300,4	Ўз маблағлари манбаи

Қуйидаги шартлар бажарилганда корхона баланси ликвид ҳисобланади:

$A_1 > P_1$ – корхонанинг тез тўланиши керак мажбуриятлари юқори ликвидли активлар билан қопланиши.

$A_2 > P_2$ – корхонанинг қисқа муддатли пасивларини тез сотилувчи

активлари билан қопланиши.

$A_3 > P_3$ – корхонанинг узоқ муддатли пасивларини секин сотилувчи активлар билан қоплай олиши.

$A_4 < P_4$ – корхонанинг доимий пасивлари қийин сотилувчи активларидан юқори бўлиши.

7-жадвал

Молиявий барқарорлик типлари[6]

Молиявий барқарорлик типлари			
$A_1 > P_1$	$A_1 < P_1$	$A_1 < P_1$	$A_1 < P_1$
$A_2 > P_2$	$A_2 > P_2$	$A_2 < P_2$	$A_2 < P_2$
$A_3 > P_3$	$A_3 > P_3$	$A_3 > P_3$	$A_3 < P_3$

$A_4 < П_4$	$A_4 < П_4$	$A_4 < П_4$	$A_4 > П_4$
Мутлоқ барқарор	Барқарор	Нобарқарор	Кризис ҳолат
Барча шартлар бажарилиши	Битта шарт бажарилмаслиги	Иккита ва учта шарт бажарилмаслиги	Умуман шарт бажарилмаслиги

Баланс ликвидлиги таҳлилида корxonанинг мажбуриятларини маблағлари билан қоплай ололмаслигини кўришимиз мумкин. Баланс ликвидлиги таҳлили активлар ва

пассивлар таркибини баҳолаш имконини беради. 6-жадвал маълумотлари асосида 7-жадвалдан фойдаланган ҳолда баланс

ликвидлиги баҳо берганимизда корхона молиявий барқарорлиги нобарқарор ҳолат кўзатишда бундан кўринадики

корхона маблағлари билан мажбуриятларини ўз муддатида қоплай олмайди.

Кейинги босқичда корхона ликвидлик кўрсаткичлари таҳлилин кўриб ўташ ва қўйидаги ликвидлик коэффициентларини ҳисоблаймиз: жорий ликвидлик коэффициенти, тез ликвидлик коэффициенти ва мутлоқ ликвидлик коэффициенти.[4]

8-жадвал

Корхона ликвидлик кўрсаткичлари ва уларни ҳисоблаш тартиби[7]

Аниқлаш тартиби	Корxonанинг ликвидлик коэффициентлари	Меъёрлари
$K_{жл} = \frac{A_1 + A_2 + A_3}{П_1 + П_2} = \frac{6495797,5}{3040120,8} = 2,14$	Жорий ликвидлик коэффициенти. Корxonанинг жорий мажбуриятларини қоплай олиш имкониятини кўрсатади	$K_{жл} > 2$
$K_{тл} = \frac{A_1 + A_2}{П_1 + П_2} = \frac{2396289,3}{3040120,8} = 0,79$	Тез ликвидлик коэффициенти. Корxonанинг тез ликвидлик активлари жорий мажбуриятларини қоплай олиш имкониятини кўрсатади	$K_{тл} > 0,7$
$K_{мл} = \frac{A_1}{П_1 + П_2} = \frac{1418261,3}{3040120,8} = 0,47$	Мутлоқ ликвидлик коэффициенти. Корxonанинг пул маблағлари жорий мажбуриятларини қоплай олиш имкониятини кўрсатади	$K_{мл} > 0,2$

Корхона ликвидлик кўрсаткичлари таҳлилида барча ликвидлик коэффициентлари меъёр даражасидан юқорилигини кўришимиз мумкин.

Корхона молиявий ҳолатини баҳолашнинг кейинги муҳим босқичи айланма маблағларнинг

айланувчанлигини таҳлил қилиш ҳисобланади. Айланма маблағларнинг айланувчанлиги корхона фаолиятининг самарадорлигини тавсифловчи кўрсаткич бўлиб, у асосда бизнесни бошқаришда ресурслар чекланганлиги ва улардан унумли фойдаланиш даражаси таҳлил қилинади. Айланма маблағларнинг

айланишини таҳлил қилганда қуйидаги кўрсаткичлар аниқланади:

маҳсулот (иш, хизмат)лар сотишдан соф тушум(010 сатр 2-шакл)[1]

а) айланиш коэффициенти = $\frac{\text{маҳсулот (иш, хизмат)лар сотишдан соф тушум(010 сатр 2-шакл)}}{\text{товар-моддий захиралари(140 сатр1-шакл)}}$

б) айланиш куни = $\frac{\text{товар-моддий захиралари(140 сатр1-шакл)*ҳисобот давр куни(360)}}{\text{маҳсулот (иш, хизмат)лар сотишдан соф тушум(010 сатр 2-шакл)}}$
 $\frac{\text{товар-моддий захиралари(140 сатр1-шакл)}}{\text{товар-моддий захиралари(140 сатр1-шакл)}}$

в) айланиш салмоғи коэффициенти = $\frac{\text{маҳсулот (иш,хизмат)лар сотишдан соф тушум(010 сатр 2-шакл)}}{\text{маҳсулот (иш, хизмат)лар сотишдан соф тушум(010 сатр 2-шакл)}}$

Бу коэффициентлардан ташқари олинган ялпи маҳсулот, соф тушум ва айланма маблағларнинг самарадорлигини ҳисобот йилнинг соф фойдаси каби аниқлаш мақсадида ҳар бир ёки минг маълумотлар ҳам таҳлил этилади. сўмлик захира ва харажатлар ҳисобига

9-жадвал

Айланма маблағлар айланишини таҳлили[2]

Кўрсаткичлар номи	Ўтган йили	Ҳисобот йили	Фарқи (+,-)
1	2	3	4=3-2
1. Маҳсулот (иш, хизмат)ларни сотишдан олинган соф тушум, минг сўмда	17813714,3	23222870,7	5409156,4
2. Жами товар – моддий захиралари, минг сўмда	4444996,8	3967121,6	-477875,2
3. Товар моддий захираларининг (айланма маблағларнинг) айланиш коэффициенти (1\2)	4,01	5,85	1,84
4. Товар моддий захираларининг (айланма маблағларнинг) айланиш даври, кун ҳисобида	90	61,2	-28,8
5. Айланиш салмоғи коэффициенти (2\1)	0,25	0,17	-0,08
6. Айланишни тезлашиши ёки секинлашишидан маблағларнинг бўшашганлиги (-) ёки қўшимча (+) жалб қилинганлиги:			
а) кун ҳисобида	х	х	-28,8
б) суммада, минг сўмда	х	х	-1857829,7

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, биз таҳлил қилаётган “Олмалик кон-металлургия комбинати” АЖда жорий йилда маҳсулотларни сотишдан олинган соф тушум миқдори 5409156,4минг сўмга ортган. Лекин товар-моддий захираларининг қиймати

477875,2 минг сўмга камайган. Буларнинг натижасида товар-моддий захираларининг айланиш коэффициенти ўтган йилга нисбатан 1,84 га ошган. Айланиш даври эса ўтган йилга нисбатан 28,8 кунга қисқарган, яъни тезлашган. Корхонанинг товар-моддий захираларини

айланишини тезлашиши натижасида корхона оборотидан маблағларнинг бўшашиши 1857829,7 минг сўмни ташкил этган. Бундай натижаларни корхона учун ижобий баҳоламоқ лозим.

Мунозара. “Олмалиқ кон-металлургия комбинати” АЖ молиявий ҳисоботлари орқали корхона молиявий ҳолати таҳлил қилинганда куйидаги натижаларга эришилди:

- жами активлар суммаси 3601978,1 минг сўмга ёки 18,01 % га кўпайган. Активларнинг кўпайишини ижобий баҳолаган ҳолда, маълумотларга эътибор қиладиган бўлсак, активларнинг кўпайиши асосан узоқ муддатли активларнинг 4520940,3 минг сўмга ошганлиги ҳисобига бўлган. Корхонанинг дебиторлик қарзлари ҳам йил охирига келиб 14,99% га ёки 127515,9 минг сўмга кўпайганлигини салбий баҳоламоқ керак. Чунки, дебиторлик қарзининг ортиб бориши корхонанинг айланма маблағларини айланишини секинлаштиради, тўлов қобилиятини ёмонлашувига олиб келади;

- жорий йил охирида ўз маблағлари манбалари йил бошига нисбатан 2586574,1 минг сўмга ёки 24,17 % га ўсган;

- корхона молиявий барқарорлигига мутлоқ кўрсаткичлар орқали баҳо берганимизда йил бошида ва йил охирида эса кризис ҳолат кузатилди;

- “Олмалиқ кон-металлургия комбинати” АЖнинг молиявий барқарорлигига нисбий кўрсаткичлар орқали баҳо берганимизда корхонанинг молиявий ҳолати барқарор ҳолатда;

- баланс ликвидлиги баҳо берганимизда корхона молиявий

барқарорлиги нобарқарор ҳолат кўзатишмоқда бундан кўринадик корхона маблағлари билан мажбуриятларини ўз муддатида қоплай олмайди;

- корхона ликвидлилик кўрсаткичлари таҳлилида барча ликвидлилик коэффициентлари меъёр даражасидан юқорилигини кўришимиз мумкин;

- корхонанинг товар-моддий захираларини айланишини тезлашиши натижасида корхона оборотидан маблағларнинг бўшашиши 1857829,7 минг сўмни ташкил этган.

Хулоса. Молиявий ҳолатни комплекс таҳлил қилиш орқали корхонанинг молиявий аҳволини тўлиқ ва атрофлича ёритиб берилади. Биз таҳлил қилган “Олмалиқ кон-металлургия комбинати” АЖ фаолиятида корхона молиявий ҳолати нобарқарор ҳолатда экан. Корхона активлари таркибида асосий салмоқни товар-моддий захиралари эгалламоқда, яъни у 17,37% га яқин активлар суммасини ташкил этмоқда. Бу шундан далолат берадики, корхонада меъёрдан ортикча товар-моддий захираси яратилганлигини ҳамда унинг натижасида корхона жорий активларини айланиши секинлашишини кўрсатмоқда. Корхонанинг раҳбар ҳодимлари мавжуд активлардан унумли фойдаланиш бўйича асосли чора-тадбир ишлаб чиқишлари зарур деб ҳисоблаймиз. Баланс ликвидлиги таҳлилида корхонанинг мажбуриятларини маблағлари билан қоплай ололмаглигини кўришимиз мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси молия вазирининг №140-сонли буйруғи “Молиявий ҳисобот шакллари ва уларни тулдириш бўйича қоидалар” , Адлия вазирлиги томонидан 2003 йил 24 январда 1209-сон билан рўйхатдан ўтказилган.
2. Ваҳобов А.В., Ишонқулов Н.Ф.,Иброҳимов А.Т. Молиявий ва бошқарув таҳлили. Дарслик. 3-қайта ишланган ва тўлдирилган нашри. ТМИ.-Т.: “Иқтисод-Молия”. 2013. 600 б.
3. Рахимов М.Ю. Иқтисодиёт субъектлари молиявий ҳолатининг таҳлили.Ўқув кўлланма.ТМИ.-Т.: “Иқтисод-Молия”. 2015. 392 б.
4. Лиференко Г.Н. Финансовый анализ предприятия: Учеб.пособие.-М.: Экзамен, 2005.с. 160.
5. Shog‘iyosov T. Kompleks iqtisodiy tahlil. Darslik. –Т.: “Fan va texnologiya” 2012. – 278 b.
6. Рахимов М., Мавлонов Н., Қаландарова Н. Иқтисодий таҳлил. Дарслик. ТМИ.-Т.: “Иқтисод-Молия”. 2022. 517 б.
7. www.finzz.ru
8. www.openinfo.uz